

РОЗДІЛ VII ХРОНІКИ / РЕЦЕНЗІЇ Й АНОТАЦІЇ

Тетяна Космеда

ORCID: orcid.org/0000-0001-8912-2888

DOI 10.31558/1815-3070.2021.42.17

УДК 81'42:34(438)(0...)

ЛІНГВІСТИКА КРИМІНАЛЬНОГО ДИСКУРСУ. НОВЕ ПОЛЬСЬКЕ ВИДАННЯ

Рецензія на монографічне дослідження Євгена Зубкова *Уголовный дискурс как феномен усложненной семиотической деятельности. Книга первая. Торунь: Wydawnictwo Adam Marszałek. 2019. 222 s.; Русский уголовный дискурс. Книга вторая. Парадигматика русского уголовного дискурса и анализ российского уголовного антропогенного ландшафта. Торунь: Wydawnictwo Adam Marszałek. 2019. 301 s.*

Євген Зубков – сучасний польський славіст, український емігрант, випускник Харківського національного університету імені В. Каразіна. Його монографія – результат багатолітньої праці вченого над дослідженням дискурсу злочинців. Проблема, описана науковцем, надзвичайно актуальна, оскільки в останні роки простежуємо активний процес впливу кримінального дискурсу на живе мовлення, що фіксується російськими тлумачними словниками: відбувається активна криміналізація мови.

Автор порушує одне з найважливіших питань сучасного мовознавства – взаємовплив реального світу і світу мовного, указує на тенденції змін когнітивної і мовної картин світу, трансформації тональностей вербальної і невербальної комунікації. Робота стосується передусім російської лінгвокультури. Науковець фокусує увагу на трьох методологічних принципах – центризм дискурсу, центризм тексту й центризм слова. Текст монографії зреалізовує інтердисциплінарний підхід, оскільки дослідження здійснене на межі мовознавства з правознавством, психологією та історією. Реалізація такого інтердисциплінарного підходу посилює теоретичну вартість цієї праці, актуалізує її пізнавальне значення загалом.

Процес комунікації вчений розглядає як багатогранну площину, що вимагає поліаспектного підходу. Рецензована студія виконана в руслі трьох наукових парадигм – історико-порівняльної, структурної і функційно-прагматичної.

Перша частина комплексного дослідження рос. «*Русский уголовный дискурс. Книга первая. Уголовный дискурс как феномен усложненной семиотической деятельности*» традиційно розпочинається важливим складником праць подібного типу – вступом (сс. 7–15), де увага сконцентрована на викладі основ методології наукової розвідки: ідеться про об'єкт та предмет дослідження, його мету, завдання, дослідницький матеріал та аспекти дескрипції. Наголошено, що методологічною базою дослідження наукової студії стали напрацювання українсько-польського славіста О. Лещака, зокрема ключові положення студії щодо поєднання дослідницьких принципів функціоналізму й системності, структурності мови, що інтерпретується з огляду на теорію епістемології. Автор мотивує принципи формування дослідницької метамови: ключовими термінами його праці

стали *арго*, *жаргон*, *сленг* і *дискурс*. Однак учений указує й на те, що використовує термінологійний апарат дотичних до проблематики монографії термінів з інших галузей знань. Іншим важливим методологічним складником роботи є основоположні засади теорії Р. Якобсона, удосконалені У. Еко. Аргументовано актуалізацію вивчення парадигматичних і синтагматичних зв'язків зі зверненням до напрацювань у цьому ракурсі І. Бодуена де Куртене, М. Крушевського, Ф. де Соссюра і Л. Єльмслева. Такий підхід до моделювання теоретичних засад дослідження свідчить про авторське намагання розбудувати методологію на основі принципів синкретизму та еклектизму. Зазначмо, що в основній частині першої книги науковець переконує в слушності напрацьованої методології. Вагомість дослідження посилюється й залученням синхронічного й діяхронічного підходів до опису матеріалу. Є. Зубков сміливо розмірковує про потребу коригування й удосконалення теорії своїх знаних попередників, послідовно переконуючи в слушності власної концепції. Заслуговує на увагу й той факт, що вчений актуалізує дещо забуті погляди, звертається до методики ієрархічного шкалування, запропоновані Л. Гумільовим. Репрезентовано гарну дослідницьку методику, вдало реанімовану науковцем. Автор розвиває й теорію Крушевського-Куриловича про асиметрію синтагматичних і парадигматичних зв'язків. Досліднику вдалося цю теорію поглибити й розбудувати.

Про специфіку мовного образу світу кожної окремо взятої людини свідчить, як відомо, її здатність до вербалізації відповідного власного концептуального образу, що й демонструє дослідник. Очевидним є твердження, що довілля власне і створює суб'єктивний і об'єктивний світ, вербалізовану дійсність. Постулат Л. Вітгенштейна в цьому разі безапеляційний: «Світ – це сукупність фактів, а не речей». Це відоме філософське твердження пояснює фокус дослідницького предмета, адже кожний факт довілля стає вербальним чи невербальним репрезентантом об'єктивного світу і витвором активності мови, доказом цього і є матеріал, що актуалізований у монографії. Злочинний дискурс потрактовано як наслідок комунікації, що мотивовано інтерференцією психологічних, пізнавальних і позамовних чинників з поєднанням вербальних і невербальних складників інтеракції. Науковець намагається зрозуміти сутність кримінального дискурсу як складного інтегрального явища, зумовленого комунікативно-пізнавальною інтеракцією злочинців в усній і писемній формах з урахуванням історії з'яви специфічної лінгвокультури злочинців.

Виразно простежуємо новаторський характер праці, оскільки вперше комплексно схарактеризовано російський кримінальний дискурс у порівнянні з дискурсами інших субкультур з метою з'ясування характеру запозичень, національної своєрідності. Можна стверджувати, що науковець запропонував *новий напрям мовознавства – лінгвістику субкультури злочинців*. Дослідник не цурається дискусійних поглядів, спираючись при цьому на постулати класиків мовознавстві й актуалізуючи вчення сучасних лінгвістів.

Теоретичне значення наукової розвідки можна визначити з огляду на те, що вчений доповнив теорію дискурсивної лінгвістики, оскільки чітко виклав засади вивчення кримінального дискурсу, схарактеризувавши його статус у російській

лінгвокультури, що залежить і від емоційного та чуттєвого досвіду комунікантів, їх психології, зважаючи на традиції російської лінгвокультури, що пов'язана з лінгвокультурами інших народів – поляків, німців та ін. Теоретичні положення, що вироблені під час аналізу кримінального дискурсу, можна спроектувати на стилістику (особливості залучення стилістичних засобів у злочинній комунікації та можливості їх реалізації); лінгвоаксіологію (стосується актуалізації дихотомії *позитивна комунікація – негативна комунікація*), лінгвоперсонологію (вияв мовної компетенції репрезентантів злочинного світу); лінгвістичну конспірологію (коди і шифри мови злочинців); теорію психолінгвістики (механізми і процеси планування, генерування, рецепції, інтерпретації, розуміння кримінального дискурсу), юридичної лінгвістики (інтерпретація відповідей злочинців), лінгвістики креативу (з'ясування специфіки моделювання таємної мови); лінгвоемоціології (своєрідність вербалізації емоцій і почуттів злочинців); так званої «лінгвістики брехні» (моделювання неправдивої інформації); лінгвоконцептології (вербалізація ключових понять кримінального дискурсу); соціолінгвістики (зв'язок мови зі злочинною реальністю); гендерної лінгвістики (чоловічий злочинний дискурс і жіночий злочинний дискурс); теорію ономастики (опис системи онімів злочинного світу).

Якщо розмірковувати про структуру аналізованої праці, то її перша частина, що має уточнювальну назву рос. «Уголовный дискурс как феномен усложненной семиотической деятельности», крім вступу, про який йшлося, містить п'ять розділів, у яких Є. Зубков дуже докладно зупиняється на репрезентації своєї концепції, детально розкриваючи методологію та методику роботи, її предмет, метамову, джерельну базу, про що йшлося вище.

Друга книга рос. «Русский уголовный дискурс. Парадигматика русского уголовного дискурса и анализ российского уголовного антропогенного ландшафта», має таку саму структуру, як і книга перша. Крім вступу (сс. 7–10), містить два розділи: у першому з них автор зосереджує увагу на дескрипції парадигматики кримінального дискурсу (сс. 11–133), а в другому йдеться про антисистемність злочинного дискурсу, пропонується аналіз художніх текстів, у яких містяться ілюстрації мовлення злочинців (роман І. Ільфа і Є. Петрова рос. «Золотой теленок» – сс. 135–273). До аналізу долучені також тексти Й. Бабеля, В. Висоцького, Ф. Достоевського, А. Чехова, О. Купріна. Дослідницький матеріал охоплює дискурс художніх фільмів на кримінальну тематику, зокрема рос. «Джентельмены удачи» (режисер О. Сірій), тексти пісень (шансон), запропоновано роздуми над фатичною комунікацією злочинців (*Божба, Воровське слово, Босяцька клятва*, рос. «*Ответ*» та ін.), а також ритуальною та невербальною комунікативними типами. Дослідник описує цікаві мовні факти злочинного дискурсу, що стосуються моделювання значень зі своєю актуалізацією граматичних категорій числа (сс. 48, 50, 55, 57, 237) і часу (сс. 129, 132). Інтерпретовано ключові слова кримінального дискурсу (рос. *ксива, обзак, смотрящий, мент, мусор, мультка, стрелка, терка, рэкет, бригада*), з'ясовано семантику відповідних фразеологізмів (рос. *новый русский, крестный отец, хороший парень, гражданин начальник, даю честняк*), специфіку вербалізації ключових концептів (рос. *честный вор, честный жулик* та ін.), символізм кольороназв (сс. 96, 137, 149, 150, 159, 160, 200,

225). Наведено міркування щодо специфіки використання ономастичної лексики, зокрема псевдонімів, топонімів та ін., які функціують в досліджуваному мовному середовищі (сс. 75, 87, 95, 136, 154 і 163). Приваблює увагу намагання з'ясувати поліфункційність омонімів у кримінальній комунікації: ідеться про інтерперсональні, ідіостилістичні чи дискурсивні омонімічні форми. Завершується друга книжка, як і перша, висновками (сс. 275–287) та бібліографією з поділом на наукову літературу, лексикографічні джерела, художні та публіцистичні тексти, аудіовізуальний матеріал (сс. 289–301). Окрасою тексту є схеми, таблиці й діаграми, що збагачують науковий текст, демонструють здатність автора до абстрактного мислення, унаочнюють висновки. Науковець намагається надати багато додаткової інформації, пропонуючи майже на кожній сторінці примітки, де стисло інформує про різні погляди на розглядувані проблеми, наводить інформацію побіжного характеру, подає певні приклади. Щоправда, як видається, інколи ці примітки обтяжують текст, відволікають від основної думки.

Мова наукової праці відповідає чинним вимогам, однак не є бездоганною. Довжина великої кількості речень в обох частинах монографії сягає 40 слів, часто речення містять і 50 компонентів, але чимало й таких, що сягають 100 слів. Зауважмо й надмірну кількість цитат, наприклад, у першій книзі на с. 42 (цитата сягає 28 рядків), на с. 48 (одна цитата – 12 рядків, друга – 9) і т. д. Важко пояснити й надто активне цитування текстів деяких учених, зокрема О. Лещака (навіть по кілька покликів на одній сторінці, порівн.: сс. 71, 72, 73 і 74 першої книги та ін.). Спостерігаємо й стилістичні огріхи – немотивована тавтологія, наприклад, на сс. 19 і 103 (перша книга), порівн.: рос. *Исследователи, в зависимости от онтологии, обращают внимание на разные характеристики анализируемых сущностей и, в принципе, исследуют разные явления*; ...на наш **взгляд**, уместен **взгляд** А. А. Потебни...; на сс. 21, 105, 170 та ін. (перша книга) натрапляємо на неточні формулювання, наприклад: рос. *Мы полностью согласны с Арнольд, но с оговоркой...*; подаються некоректні твердження (сс. 37, 39, 41, 110, 111, 168, 180, 190, 196 – книга перша), експресивні висловлювання, наприклад, на с. 39: рос. *Поэтому, прежде чем сделать шаг вперед, мы должны сделать несколько шагов назад...* та ін. В окремих випадках виявляємо ненормативне використання полонізмів – у першій книзі на сс. 65, 74, 75, 84, 196, 206 (порівн.: ... рос. **берет за точку отсчета** речевой жанр...; **попросту говоря**... та ін.). Науковий текст дещо перенасичений термінами, інколи ці терміни мають не зовсім виправдану сполучуваність чи інтерпретацію, наприклад, на с. 11 (перша книга) з'являється номінація рос. *острая дихотомия*, на с. 79 – рос. *шкала языка* в значенні рос. «языковые иерархические уровни», у другій книзі на с. 100 – рос. *довольно двойственная коннотация* та ін. Виникає певна термінологічна аморфність.

Звісно, дослідження має перспективу. Видається, що синтагматику й парадигматику слід доповнити третім виміром – епідигматикою. Термін не вжито, хоч епідигматику частково розглянуто в другій книзі.

Науковець зосереджує увагу на особливостях російського кримінального дискурсу різних періодів – царської Росії, СРСР та Росії пострадянської (друга книга), однак не дає коментарів щодо специфіки кримінального російського дискурсу в російськомовному просторі інших країн колишнього СРСР, утім його

поширення поза метрополією вирізняється своєрідністю. Очевидно, російський кримінальний дискурс має специфіку вияву в Одесі, Харкові, Києві та ін. містах України, про що вчений лише згадує на сс. 154, 156, 157, 162, 171, 189, 197 та ін. На особливості поширення російського дискурсу в Україні звертали певну увагу деякі дослідники, наприклад: Кошман І. Н., *Русский язык в диалоге культур (на материале русских публицистических текстов Украины)*. Луганск. Изд-во ВНУ им. В. Даля. 2011. Можливо, варто зосередити увагу й на цьому аспекті.

Шкода, що в монографії бракує іменних та термінологічних показників. Однак вважаю, що проаналізоване монографічне дослідження знайде свого читача, зацікавить широке коло гуманітаріїв – і досвідчених учених, і дослідників-початківців, а розглянута проблематика має велику перспективу в проєкції на інші лінгвокультури.